

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Michaël 2021

Leven met onzekerheid

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

25^e jaargang nr. 4, Michaël 2021

Inhoud

Thema: Leven met onzekerheid

Onzeker zijn om vrij te worden	1
De stilte in de storm	5
Een leven geborgen in ongeborgenheid	9
<i>Michaëltijd</i>	
De Michaël gedachte	12
<i>Op de groei – opvoeding</i>	
De eerste maanknoop als leid-Ster	15
<i>Onder de zon – jongeren</i>	
Jongeren op weg naar de tweede eeuw	19
<i>Op naar de volgende eeuw</i>	
Het samenstromen van 'België' in Antwerpen	21
<i>Boeken</i>	
De Europese tijdgeest	24
<i>Bestuur en instellingen</i>	
Van de bewindsdrager	26
Constructief vragen stellen	27
<i>Internationaal</i>	
Religie kan en wil de wereld veranderen	28
<i>Allerlei</i>	
Aankondigingen	32
Gestorvenen	33
Colofon	37

Illustratie vooromslag:

'Jona in de grote vis',
wandkleed Ellen Huidekoper (1956-2011)

Van de redactie

Op het omslag van dit Michaëlnummer ziet u een foto van een wandkleed gemaakt door Ellen Huidekoper. In het thema gedeelte over 'Leven met onzekerheid' leest u meer over haar. Het kleed verbeeld Jona in de grote vis. Hoe zou dat zijn geweest, binnen in de vis, in het donker, zonder zicht op waar je heen beweegt en zonder zekerheid of je ook ooit weer uit die vis komt; en zo ja, hoe? In een tijd waarin steeds meer mensen leven met onzekerheden die hun dagelijks leven sterk beïnvloeden, onzekerheden die vaak door de coronatijd nog werden verscherpt, wil de redactie u graag leeftocht meegeven, voedsel voor onderweg. De schrijvers in het thema gedeelte belichten welke positieve kracht er te vinden is in het leven met onzekerheid. Pim Blomaard beschrijft hoe Michaël als tijdgeest kan gaan meebewegen als je van een idee een ideaal maakt. Lara Werps vertelt hoe je zo naar je maanknoppen kunt kijken, dat ze tot leid-Ster worden. In de rubriek Internationaal kunt u deze keer een deel van het vertaalde interview lezen met onze nieuwe aartsbewindsdrager, João Torunsky. Namens de redactie wens ik u versterkende leestijd toe.

Judith Slokker

Thema: Leven met onzekerheid

Corona heeft voor veel mensen onzekerheid gebracht: over gezondheid, broodwinning, over relaties waarvoor zo veel beperkingen golden. In het themagedeelte van dit Michaëlnummer onderzoekt Thom Kloes hoe zekerheid vaak verbonden is met onvrijheid en hoe onzekerheid – hoe moeilijk soms ook – een uitnodiging kan zijn om de vrijheid te verkennen. Miriam van Osch ging in het evangelie op zoek naar beelden van onzekerheid en ontdekte dat het er bij stormen in de ziel op aan komt om iemand in jezelf, die daar rustig ligt te slapen, wakker te maken. Tot slot vertelt Bastiaan Baan, nu tien jaar na haar heengaan op 2 november 2011, over een leven vol onzekerheid, het leven 'geborgen in ongeborgenheid' van Ellen Huidekoper.

Onzeker zijn om vrij te worden

door Thom Kloes (gemeente Zeist)

We snakken naar zekerheden in ons leven; het vinden van zekerheden kan een sterke drijfveer zijn. Maar waar en hoe vind je die? Voor mij is dat bijvoorbeeld bij windstil weer en een onbewolkte hemel – liefst vanaf een glooiende heuvel – de zonsopkomst meebeleven. Dan kun je in je bewustzijn ervaren dat het allemaal klopt.

Het is denkbaar dat ons maatschappelijk leven vergelijkbare ervaringen kan oproepen, maar vaak zijn het geheel andere. We leven immers in een wereld die zich niet alleen steeds meer voordoet als complex, maar ook als verdeeld en stuurloos. Wat er in onze omgeving gebeurt, gaat niet zelden buiten ons om; we hebben er vaak nauwelijks of geen invloed op. En wat moeten we aan met al die situaties en veranderingen die zich veelal ongevraagd bij ons aandienen?

Oude zekerheden loslaten

Wat heerlijk rechtlijnig leek het leven vroeger, toen Amy Groskamp-ten Have in *Hoe hoort het eigenlijk?* sinds 1938 nog decennia lang tot in detail beschreef welke kleding bij welke gelegenheid correct was, hoe een heer met een dame behoort om te gaan (en hoe niet) en welke fooi aan wie, wanneer, en op welke manier toebedeeld kon worden. Zulke zekerheden zijn verleden tijd geworden.

Ook het houvast dat je kon ontlenen aan de geldende rolpatronen, de kerkelijke richting waartoe je behoorde, de plaats waar je woonde, je eventuele titel en je beroepsgroep is inmiddels vloeibaar geworden. We moeten het allemaal zelf uitzoeken.

Aan de ene kant leiden deze ontwikkelingen tot meer vrijheid, meer individuele speelruimte. Maar aan de andere kant flakkert onzekerheid in de ziel op. Mensen die het niet goed verdragen onzeker te zijn, kunnen zich door schijnzekerheden laten verleiden. Een in het oog springende categorie van schijnzekerheden is te ontdekken achter de geflatteerde beelden van het dagelijks leven die sommige jongeren (en niet alleen zij) op Facebook, Instagram of LinkedIn ten toon spreiden, al was het maar om indruk te maken op hun sociale omgeving. Kijk eens hoe goed ik mijn leven onder controle heb, hoe perfect het hier allemaal geregeld is.

Het is vaak triest en soms schokkend te zien hoe bepalend zulke en andere uitingen van perfectionisme kunnen zijn voor ons zelfbeeld. En welke ontwrichtende effecten het op de ziel kan hebben als het steeds maar niet lukt de lat te bereiken die je voor jezelf zo hoog hebt gelegd. Perfectionisme dat je inzet om alle twijfel te overwinnen, maar waar het tegenovergestelde de uitkomst wordt: burn-out bijvoorbeeld met bijbehorend zelfverwijt en schuldgevoelens.

Onzeker zijn

Onzekerheid wordt vaak gezien als gevolg van een psychische zwakte, beïnvloedbaarheid of zelfs labiliteit. Iets dat leidt tot piekeren. Maar je kunt er ook heel anders naar kijken. Wie zichzelf toestaat onzeker te zijn, wie daar niet voor wegloopt of het achter een schijnzekerheid verbergt, maar integendeel die ervaring verwelkomt en zich afvraagt wat de betekenis ervan kan zijn, zal ontdekken dat het tolereren van onzeker zijn, het uithouden ervan, het voldragen van zo'n ervaring, een teken is van moed. De moed om een zoektocht aan te gaan rond een vraag waarop je geen antwoord weet. Dat vraagt improvisatie. Door improviseren te beoefenen schep je innerlijke ruimte. Improviseren bevordert de capaciteit om permissie te geven aan de eigen onzekerheid, die mag er zijn. Het denken wordt creatiever en minder gestuurd door drang.

Wie onzeker is en dat laat zien, schept verbinding, doet een appèl op anderen om mee te denken. Het is een blijk van vertrouwen. Het omgekeerde gebeurt bij mensen die zich wentelen in hun zekerheden, zij scheppen afstand. De ander blijft achter met de indruk niets te kunnen bijdragen en kan hoogstens – om het contact niet te verliezen – proberen zich aan te passen.

Vrij worden

Wie stilstaat bij onzekerheid, bij zijn eigen onzeker zijn, kan ontdekken dat er een verband is met vrij zijn, of liever gezegd met vrij worden. Onzeker zijn kunnen tolereren is noodzakelijk om je te bevrijden van meningen en opvattingen die je niet zelf verworven hebt. En hoe kun je al die gedachten, gevoelens en impulsen stoppen die veelal ongewild binnenkomen en je gedrag kunnen gaan bepalen?

Soms ontdekken mensen tot hun schrik, vaak pas op latere leeftijd, hoezeer de geboden en verboden die ze van huis uit meekregen en vervolgens onbewust met zich hebben meegedragen, niet alleen hun dagelijkse keuzen, maar ook hun zelfbeeld en levensperspectief in hoge mate beïnvloeden. Daar vragen bij stellen vraagt moed, want de gemeente zekerheden zouden weleens kunnen gaan wankelen, met alle onzekerheid van dien. Maar die vragen zijn nodig om de vooringenomenheid te kunnen loslaten en je daarvan te kunnen bevrijden. Vragen zoals: 'is dit werkelijk wat me motiveert?'

Negatieve vrijheid

Vrijheid ervaren is iets wat zich in verschillende lagen voordoet. Een eerste ervaring van vrijheid in elk mensenleven heeft te maken met rechten en plichten: wat mag ik, wat mag ik (eigenlijk) niet en wat moet ik? Ook in menige maatschappij, zoals nu in Belarus, gaat het hierom. Hoe kan ik mijn persoonlijke vrijheidsruimte vergroten of zelfs opeisen?

De puber experimenteert hiermee en kan op die manier ontdekken dat elke verworven vrijheid niet alleen kan leiden tot voldoening, maar ook kan leiden tot verlies; verlies van contacten bijvoorbeeld, verlies van zekerheden, maar zelfs ook tot verlies van vrijheid. Zo kan de vrijheid om alcohol en drugs te gebruiken leiden tot een verslaving, de ultieme onvrijheid. De vrijheid om te doen wat je wilt, geldt uit te geven aan wat je leuk vindt om te hebben, leidt nogal eens tot onhanteerbare problemen. Toch is de doorgang door deze eerste laag van vrijheid, die erop is gericht om de obstakels te omzeilen of op te ruimen die je beperken in je gedragsmogelijkheden, noodzakelijk.

De ervaring dat je – in bepaald opzicht – kunt doen wat je wilt, vraagt dat je ingeprente denkbeelden en gewoonten kunt loslaten en dat je de onzekerheid die dat met zich meebrengt kunt verdragen. Het domein waarin je je dan beweegt wordt wel 'negatieve vrijheid' genoemd. Dit omdat het gericht is op het wegnemen van alles wat je in je vrijheid belemmert. Als dat – tot op zekere hoogte – is gelukt, ben je dan vrij? Dat hangt af van de mate waarin je onzekerheid kunt tolereren, of beter gezegd het onzeker zijn voor je kunt laten werken als stimulans om nieuwe wegen te zoeken, al is de uitkomst daarvan vooralsnog in nevelen gehuld.

Positieve vrijheid

Het zoeken naar nieuwe wegen, het verkennen en onderzoeken daarvan, roept vragen op zoals 'wie ben ik, wat wil ik eigenlijk met mijn leven? Dat zijn abstracte vragen die zich niet op een voor de hand liggende manier laten beantwoorden. Het is geen kwestie van 'even nadenken en dan weet ik het'. Het zijn vragen waarop antwoorden zelfs niet vruchtbaar zijn. Het zijn vragen die moeten rijpen in een innerlijke ruimte van tijd, overgave en gelatenheid. In de ruimte, de ruimte van positieve vrijheid, kan een nieuw bewustzijn ontstaan waarin intuïtief toekomstbeelden verschijnen. We kunnen die beelden concreet maken, bijna tastbaar.

De vrijheidsvraag is dan: wil ik me daarmee verbinden? Een positief antwoord op die vraag zal geen onzekerheid wegnemen, zelfs angst voor de toekomst kan gaan optreden. Maar de wil je te verbinden met datgene waar het in jouw leven om gaat, geeft een ongekende kracht om ermee aan het werk te gaan.

De stilte in de storm

door Miriam van Osch (student priesterseminarie Stuttgart)

In het evangelie wordt beeldrijk beschreven hoe de leerlingen in boten het meer op gaan en overvallen worden door een hevige storm. Christus heeft die dag vanaf het water in beelden tot het volk gesproken. De mensen beleven de beelden en worden innerlijk bewogen. Bij de leerlingen ontstaat uit dit innerlijk bewogen worden een vraag naar bewustzijn. Zij vragen aan Christus wat de betekenis van de beelden is. Die avond gaan zij het water op; het volk en de ontmoetingen van de dag laten zij achter zich, maar de beelden en gedachten dragen zij bij zich in de boot. Tijdens het varen slaapt Christus in en er ontstaat een geweldige beweging in het meer.

Toen stak een zware storm op en de golven sloegen over de boot heen, zodat die begon vol te lopen. Hij lag achter in de boot met een kussen onder het hoofd te slapen. En zij maakten hem wakker en zeiden tegen hem: Meester, doet het je niets dat wij vergaan? Toen stond hij op, gebod de wind en sprak tot het meer: Zwijg en wees stil! En de wind ging liggen en het meer werd volledig kalm. En hij zei tegen hen: Waarom zijn jullie zo bang? Hebben jullie nog geen geloof? Ontzet tot in het diepst van hun ziel zeiden zij tegen elkaar: Wie is hij toch dat ook de wind en het meer hem gehoorzamen? (Markus 4:37-41)

De leerlingen bevinden zich in een geweldige storm, de boot loopt vol en het water staat hen letterlijk aan de lippen. In de storm dreigen ze ten onder te gaan. In al deze chaos en dit natuurgeweld ligt Christus, hij is omgeven door stilte en slaapt. Hij slaapt met een kussen onder zijn hoofd en ligt daar in een rust die onaangeroerd is door de stormen om hem heen.

Op zoek naar de stilte

Net als een storm kunnen ook gebeurtenissen in het leven overweldigend zijn. Het leven is onzeker en veranderlijk, het is voortdurend in beweging en wat de toekomst brengt onbekend. We weten niet wat onze opgave is en ook de geestelijke wereld

ligt in het verborgene. Problemen, hindernissen, opgaven en uitdagingen komen op je pad. Het leven stelt vragen en de antwoorden kennen we niet. De obstakels kunnen zo groot worden dat je niet weet of je het aankunt. De onzekerheid kan beangstigend zijn: Ben ik opgewassen tegen de hindernissen in het leven? Hoe kan ik weten wat het juiste is? Wat is het goede om te doen? Kan ik het überhaupt? Wat is waarheid? Twijfel, angst en onmacht kunnen je overspoelen. Zij kunnen zo overweldigend zijn dat zij je meesleuren in de diepten van het gemoed en je in een storm van emoties ten

'Christus im Seesturm', *Evangeliar Hitda von Meschede* (ca. 1000), *Landesbibliothek Darmstadt*

onder dreigt te gaan.

Op de boot gaan de leerlingen naar Christus toe en wekken Hem. Daarvoor moeten zij – door het geweld van de storm heen, in gevecht met de wind en de golven – het bewustzijn hebben, dat Hij er is. Als de leerlingen alleen bezig zouden zijn met vechten tegen de wind en de golven, zouden ze Christus niet zien. Zij moeten in de storm op zoek gaan naar de stilte en daarvoor de blik naar binnen richten in de boot: weg van de wind en de golven op zoek naar de stilte in zichzelf. Hoe vaak vergeten we zelf niet rustmomenten in te lassen in het gevecht dat we leveren om ons staande te houden in de wereld. De zorgen van het leven, de angsten en verantwoordelijkheden kunnen je zó in beslag nemen dat je vergeet om stil te staan. We vergeten dan, dat we ons met onze vragen naar binnen kunnen keren en in onze binnenruimte kunnen vragen om hulp: 'Meester, doet het je niets dat wij vergaan?'.

Leren spreken met de zee

Als er uit de stilte een antwoord komt en Christus in ons werkzaam wordt, staat er een kracht in ons op die zich kan uitbreiden over ons gemoed. Wanneer de leerlingen Christus wekken stelt hij hun een vraag 'Waarom zijn jullie zo bang? Hebben jullie nog geen geloof?' Het is een vraag naar hun angst en deze vraag is heel belangrijk. Weten wij waarom we bang zijn? Als je op zoek gaat naar de oorsprong van de angst, kun je de angst leren kennen. Dat helpt om de angst in de ogen te kijken en hem te kunnen zien. Als ik mijn angsten ken, nemen zij contouren aan en verliezen zij een deel van hun kracht. De angst wordt grijpbaar en je kunt innerlijk in gesprek gaan met je gevoelens die oprijzen uit de diepten van het gemoed. Zo kunnen we net als Christus leren spreken met de zee van onze ziel.

De opmerking die Christus maakt over de zwakte van het geloof impliceert, dat we in het geloof de kracht kunnen vinden om de angst te overwinnen. Maar wat is geloven eigenlijk? Ik kan ergens in geloven, in een ideaal of in de werking van een goede daad. Ik kan geloven dat iets waar is of dat iets goed is. En zo kun je ook geloven en vertrouwen in het leven zelf en tot in het diepste van de ziel het vertrouwen vinden dat er krachten zijn in de wereld die ons helpen en dragen. Met deze krachten kun je je innerlijk verbinden met Christus in ons.

Het geloof geeft houvast en vertrouwen. Dit vertrouwen kun je bij je dragen als je werkt in de wereld, het geeft de kracht en de zekerheid om je weg te vinden in het leven. Uit ons innerlijke vertrouwen kan Christus in ons werkzaam worden. Als we Hem kunnen vinden in de stilte en hem wekken, kan zijn kracht uitstralen over ons hele wezen. Met innerlijke rust kun je dan in het leven staan. We kunnen de wind gebieden en onze gedachten sturen. We kunnen spreken met de zee van gevoelens die oprijzen in het gemoed. De stilte in ons kan dan uitstralen in de wereld.

'Storm op het meer', Margarita Woloschina (1942), privébezit

Een leven geborgen in ongeborgenheid Ellen Huidekoper (1956 - 2011)

door Bastiaan Baan, (geestelijke in de gemeente Zeist)

Zoals de 19e eeuw wel het tijdperk der zekerheden werd genoemd, zo zijn de 20e eeuw en het eerste deel van onze 21e eeuw bij uitstek tijdperken van onzekerheden. In een wereld waarin alles wankelt op zijn grondvesten hoor je zelfs af en toe de verzuchting: de enige zekerheid is, dat er niets meer zeker is.

Ellen Huidekoper (*1965 - †2011) heeft in haar korte leven de existentiële onzekerheid niet alleen aan den lijve meegemaakt, maar ze heeft die ook tot een levenskunst gemaakt. Daarvan heeft ze indrukwekkende getuigenissen geschreven, die niet in de vergetelheid mogen geraken. Ze kunnen ons helpen om in de ongewisse tijd die voor ons ligt een innerlijk kompas te vinden. Ik doel in het bijzonder op twee van haar boeken, die ze als merktekens op haar zoektocht heeft achtergelaten.

Actieve passiviteit

In het jaar 1985 wordt Ellen tot priester van de Christengemeenschap gewijd. Voor die tijd studeert zij geschiedenis in Utrecht. In 1990 heeft ze een auto-ongeluk, dat de rest

Ellen Huidekoper in haar studententijd

van haar leven tekent, ruim 21 jaar lang. Gaandeweg moet ze alle taken van haar werkzame leven als priester, als bewindsdrager en als lid van de Kring van Zeven (het internationale beleidsorgaan van de Christengemeenschap) opgeven en zelfs de laatste zeven jaren van haar leven het besluit nemen, haar priestergewaden niet meer te dragen. Alles moet ze loslaten.

Een hevige lichtallergie, overgevoelighed voor geluid, hoofdpijnen en andere complicaties bewerken, dat ze maandenlang nauwelijks of niet kan lezen of studeren. In een sanatorium in Duitsland moet ze weken lang in het donker liggen om een verwaarloosde hersenschudding tot rust te laten komen. In deze periode

en in de maanden daarna laat ze niets anders dan de beelden van de kleine Apocalyps (Mattheüs 24 - 25) aan haar innerlijk oog voorbijgaan.

Zelf beschrijft ze deze periode als volgt: "Het was een halve inwijdingsweg. Mijn zintuigen waren uitgeschakeld. Ik had sterk het gevoel: let op wat je overkomt, je moet dat nu toelaten. Het enige wat ik heb gedaan, is dit lot te accepteren. Dat kostte veel moeite, maar het is gelukt. Niet je verweren, maar alle uitzichtloosheid toelaten. Dit heeft te maken met het begrip 'actieve passiviteit', waar de neuroloog Oliver Sachs over spreekt (1). Als je dat doet dan is het wezen van Christus nabij, want Hij heeft diep mededogen. Hij kent het allemaal en laat mensen niet aan hun lot over. Wel wacht Hij tot iemand een eigen initiatief neemt. Hij wil daarop wachten, want Hij wil de soevereiniteit van de mensen bewaren. Daar waar jij probeert met je eigen lot uit de voeten te komen, daar nadert Hij je ook echt."

Haar boek *Geborgen in ongeborgenheid - Op zoek naar vruchten van innerlijke crises* (Zeist, 1994) is de neerslag van deze zoektocht. Wonderlijk: nergens in dit boek is een verwijzing te vinden naar de eigen ervaringen van de auteur – en toch is het werk van begin tot eind de vrucht van haar innerlijke crisis. Beelden uit de Kleine Apocalyps worden transparant gemaakt en aangevuld met ervaringen van tijd- en lotgenoten. De Duitse vertaling van dit boek heeft de veelzeggende titel *Leben mit dem Ungewissen* (Stuttgart, 1996).

Van 1997 tot 2002 maakte Ellen deel uit van de Kring van Zeven

Karmische verbondenheid

Het andere meesterwerk dat Ellen Huidekoper tot stand brengt is de vrucht van ruim 25 jaren verdieping in het leven van een vooraanstaande pionier van de Christengemeenschap, Eduard Lenz (*1901 - †1945). Als er iemand is die staande is gebleven midden in de catastrofen van de twee wereldoorlogen, dan is het wel Eduard Lenz. In *silberner Finsternis - Ein Leben in den Umbrüchen des 20. Jahrhunderts* is de titel van de biografie die Ellen Huidekoper over hem schreef (Stuttgart, 2003). Hopelijk wordt dit bijzondere werk nog eens vertaald in het Nederlands.

Vanaf de tijd dat Ellen aan het priesterseminarie studeert is ze gefascineerd door de dagboeken en brieven van Eduard

Lenz. Met de apocalyptische gebeurtenissen van de brand in Dresden (februari 1945) en met de lotgevallen van de twee dochters van Friedel en Eduard Lenz – Ruth en Sophie, die de dood vonden in de vuurzee – voelt Ellen zich onlosmakelijk verbonden. "Dat was een ervaring die me steeds bewuster werd: er is iets waar ik ontzettend bang voor ben, waar ik heel veel verdriet over heb. Die angstervaringen kwamen uit het verleden, niet uit dit leven. Ik heb geleerd om met aandacht naar die beelden te gaan, erbij te blijven, innerlijk aanwezig te blijven, mezelf niet terug te trekken, niet zelf de inhoud te willen bepalen. Dat is diezelfde actieve passiviteit. Als je het uithoudt leer je ermee omgaan. Het beangstigende lost langzaam op." (2)

Een van de weinigen, die de karmische verbondenheid van Ellen Huidekoper met de familie Lenz herkend heeft – zonder de bovenstaande woorden van Ellen gelezen te hebben – is de arts Peter Selg, die een uitzonderlijke recensie van dit boek in het tijdschrift *Das Goetheanum* publiceerde (2003, nr. 27). Met grote waardering schrijft hij over dit 'belangrijke werk, dat ver boven de doorsnee antroposofische biografie uitstijgt (...), geschreven door een blijkbaar door het lot gepredestineerde biografe.' Selg herkent zowel in de auteur als in het leven van Eduard Lenz in de beste zin van het woord apocalyptische kwaliteiten. De zoektocht naar sporen van de biografie van Eduard Lenz brengt Ellen in nauw contact met Johannes Lenz, een van de zonen van Eduard en Friedel. Johannes neemt voor de rest van haar leven Ellen als een oudere broer onder zijn vleugels.

Op 2 november 2011, de dag van Allerzielen, komt Ellen geheel onverwacht te overlijden. In het laatste jaar van haar leven houdt ze zich intensief bezig met de Apocalyps van Johannes, waar in raadselbeelden de inwijding van de mensheid, geborgen in ongeborgenheid, wordt beschreven.

Zie pag. 25 voor een korte aanvulling van Bastiaan Baan op dit artikel.

(1) Zie het hoofdstuk 'De zwarte nacht van de ziel' in haar boek *Geborgen in ongeborgenheid*.

(2) De citaten van Ellen Huidekoper zijn afkomstig uit een interview in het tijdschrift *Motief*, maart 1998. In dit interview spreekt ze niet over de verbinding van deze ervaringen met de lotgevallen van de familie Lenz – evenmin als ze in haar boeken schrijft over haar eigen ervaringen. Pas door beide bronnen samen te voegen kan men deze verbindingen, waar ze zelf af en toe in persoonlijke ontmoetingen over sprak, herkennen.

Michaëltijd

De Michaël gedachte

door Pim Blomaard (voorzitter van de Antroposofische Vereniging in Nederland en een van de oprichters van het Atelier Antroposofie & Samenleving)

De coronatijd die vorig jaar maart aanbrak, bracht sterke ervaringen. Een daarvan was de intense beleving van de natuur. Mensen verzorgden beter dan ooit hun tuin. Een andere was de dringende vraag: wat vindt er medisch, maatschappelijk en geestelijk plaats? Er ontstond een nieuw soort levensgevoel, dat er iets gaande is waar je geen beeld bij hebt en geen vat op hebt. In ons groeide onrust die we met zekerheden proberen te bestrijden, bijvoorbeeld door ons aan oordelen vast te klampen. Er zijn nog andere manieren; één daarvan is bewust ernaar te streven om van een idee een ideaal te maken.

Inzicht

Soms kan een idee tot ideaal worden door een spontane ervaring. In het dagblad *Trouw* staan regelmatig biografische verhalen van mensen die in hun leven onverwacht betekenis vinden. Aan een ervaring doen zij een inzicht op, dat hun leven existentieel verandert. Zij verleggen hun koers en lijken meer betekenis voor de wereld te krijgen. Zo was er op 16 maart jl. een interview te lezen met oud-diplomaat Edy Korthals Altes, die in de nacht van 29 op 30 september 1984 indringend droomde. "Nog nooit had ik zo'n intense en coherente ervaring gehad. In mijn droom is er een grote kerk op een heuvel, met veel mensen. Eerst wil ik daar niet in. Een oude vrouw pakt me bij de hand en leidt me naar binnen, naar een plaats links voor het altaar. Boven het altaar hangt een groot kruis. Ik zie op dat moment dat er zaagsel uit het houten kruis valt. Het volgende ogenblik is er het gelaat van Christus, die me aankijkt. Ik ervaar intense compassie en in de levende ogen zie ik één vraag: 'En jij? Wat heb jij gedaan, met jouw mogelijkheden op dit kritieke moment?' Wat er na die droom gebeurde, is vrijwel onbeschrijfelijk. Van het ene op het andere moment was ik een vrij mens, viel het gewetensconflict over de wapenwedloop, waarmee ik al maanden worstelde, van me af en wist ik dat ik stelling moest nemen." Hij neemt stelling en verliest zijn baan om zich vervolgens te richten "op een nieuw denken voor vrede en veiligheid, de bevordering van de samenwerking tussen wereldgodsdiensten en geestelijke vernieuwing."

Mensen die uit ervaring en inzicht zo hun leven kunnen veranderen, tonen een wils-

kracht die Michaëlsch overkomt. We horen vaker dat mensen vanuit een sterk innerlijk besef tot vernieuwing in hun eigen leven én in de samenleving komen. Ze vinden in een dergelijk besef een houvast, een zekerheidservaring. Ook als het om kleinere dingen gaat zoals het 'troosthuisje' in Zwolle: twee keer per week zit de stadsdichter Boudewijn in een openbaar tuinhuis voor iedereen klaar.

Tijdgeest

En dan kan de tijdgeest gaan bewegen. Als mensen vanuit zichzelf in beweging komen, kan de tijdgeest meebewegen. Wij lezen bij Rudolf Steiner over de aartsengel Michaël, dat hij als de geest van deze tijd wacht op onze daden. Hij brengt dan de werking van wat we doen – zo probeer ik me dat voor te stellen – in de stroom van de tijd en draagt de wilssubstantie ervan naar andere plekken. Hij verzorgt onze wilsdaden als 'zaden' die in (etherische) krachtenvelden uitgezaaid worden.

Zo ontstaat de vraag hoe we tot zaden komen die michaëlsch verspreid kunnen worden. Hoe zien ze eruit? Een eerste kenmerk is wel dat van innerlijke vrijheid. Het idee dat in mij tot ideaal wordt, mag mij niet tot slaaf van mijn eigen idee maken. Mijn

*'Der Geistkämpfer', Ernst Barlach (1928),
Universitätskirche Kiel*

verhouding tot dit idee, dat tot mijn motief en tot mijn wilsbesluit wordt, moet vrij blijven, zodat ik ook anderen in hun verhouding ertoe kan vrijlaten. Iemand met een michaëlsch ideaal zal anderen niet dwingen maar eveneens wachten of zij enthousiast worden.

Een tweede kenmerk is dat van de trouw. Je verzorgt het motief als een innerlijk zaadje en helpt het kiemen en groeien. Die trouw is kwetsbaar, omdat het leven je van alle kanten meeneemt. En hoe kun je trouw blijven aan je eigen wilsbesluit, als dat ook vervelende consequenties heeft? Dat lukt pas als je warmte beleeft bij het praktisch uitwerken ervan. Er is nog een derde kenmerk nodig: liefde om met vreugde te doen wat het ideaal vraagt, wat de wereld vraagt.

Samen

Zo'n idee dat in vrijheid tot wilsbesluit wordt, tot een ideaal waaraan je trouw blijft en waaraan je je met liefde wijdt, dat zou een Michaël-gedachte kunnen heten. Zo'n gedachte neem je misschien wel mee naar je volgende leven. De weg waarlangs in mij zo'n ideaal rijpt en werkzaam wordt, is individueel en biografisch. Hoe vind je die weg? En hoe vind je naast de intuïtie (dit vraagt de wereld nu) ook de fantasie om het in je leven vorm te geven (op die manier kan ik beginnen)? Dan blijkt dat een ideaal niet alleen een individuele kwestie is maar ook een sociale. Want dankzij andere mensen kun je de bekrachtiging vinden dat je intuïtie aan de tijd is en kun je de stimulans vinden om er op deze of gene manier mee aan de slag te gaan.

De grote vraag is of ik bereid ben ook de consequenties van een ideaal op me te nemen. En daar wringt de schoen; het idee wordt geen wilsbesluit. Ik schrik ervoor terug. Ik zie teveel praktische bezwaren en gevaren. Mijn zekerheden komen in het geding. En dat is de michaëlsche paradox. Om de onrust en angst in mijzelf te overwinnen door een ideaal op mij te nemen, moet ik uit vrije wil nieuwe onzekerheden aangaan. Ik moet bijvoorbeeld een zekere materiële en maatschappelijke onzekerheid op de koop toe nemen, om gaandeweg meer geestelijke zekerheid in mijzelf te vinden.

Innerlijk tuinieren

Ik zie deze worsteling bij veel mensen en ook in mezelf. Ik heb zelf voor een ideaal gekozen en mede om die reden mijn baan en positie opgegeven. Het verlies ervan meldt zich als twijfel en er komen kansen langs die opnieuw materie en positie beloven en die je afleiden van je ideaal. Dit is de grote geestesstrijd in zijn kleine gedaante als persoonlijke worsteling. Kies ik voor het vertrouwde verleden of voor een onbekende toekomst? Om hier jouw keuze te kunnen maken zijn menselijke ontmoetingen nodig, gesprekken, onderzoek, beweging.

Het bestrijden van onzekerheid ligt voor een deel dus in het innerlijk bevechten van een ander soort zekerheid. Als een idee, dat je lezend of luisterend oppikt, een zaadje blijkt dat in jouw ziel ontkiemen wil om uit te groeien tot een werkzaam ideaal – dan vraagt dat om innerlijk tuinieren. Maak een perkje vrij waar je het kiemproces bewaakt en verzorgt. Maak een klein gedicht dat je elke dag opzegt. Koester het warme gevoel erbij. Spreek erover met andere mensen; de een zal het volledig ontgaan als je erover spreekt, de ander hoort vooral zijn eigen streven erin; en toch zijn er enkelen die jou in jouw streven willen volgen en steunen. Houd ogen en oren open om te zien welke vorm het ideaal kan aannemen.

Zo groeit er in je iets dat je een Michaël-gedachte zou kunnen noemen. Een gedachte die zich met jouw wil doordringt en tot gave wordt aan de tijdgeest die jou tot tijdgenoot maakt.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal vertelt biografisch coach Lara Werps over de eerste maanknoop en haar eigen ervaringen daarmee.

De eerste maanknoop als onzichtbare leid-Ster

door Lara Werps (biografisch coach, gemeente Eindhoven)

In de menselijke levensloop bestaan een aantal algemeen geldende wetmatigheden. Die van de zevenjaarfases is het meest bekend. Maar er is ook het ritme van de maanknopen. Dit ademritme herhaalt zich elke 18 jaar en 7 maanden. Het ontstaat wanneer, gezien vanuit de aarde (geocentrisch), de baan van de zon en de maan elkaar kruisen. Dit snijpunt noemen we een maanknoop. Dit snijpunt is een ontmoetingsmoment tussen maan en zon, oud en nieuw, verleden en toekomst. Als opvoeders willen we enerzijds het kind beschermen en omhullen voor alles wat wij niet heilzaam vinden en anderzijds ontwikkelingsmogelijkheden scheppen. Een dilemma dat we allemaal kennen. Inzicht in de maanknoop kan je helpen dat dilemma te ontlasten.

De eerste maanknoop in het teken van vertrek

Met 18 jaar en 7 maanden heeft elke mens zijn of haar eerste maanknoop. Dat wil zeggen dat de geboorte constellatie van de zon en de maan weer exact zo aan de hemel staat, als op het moment waarop we geboren zijn. Volgens Lievegoed wordt de mens dan als het ware weer even in contact gebracht met zijn voorgeboortelijke besluit. Hij schrijft dat deze invloed toenemend en afnemend zich uitstrekt tot een tijdsduur van een jaar voor en een jaar na het exacte moment.

De jonge mens gaat op zoek naar zijn idealen en waarden. Met de naderende derde ik-inslag rond het 21e levensjaar wordt het Ik in de wil en de activiteit geboren. De manier van oordelen wordt meer authentiek en moet gaan passen bij de eigen idealen en waarheden. Kritiek, verontwaardiging en vergelijken zijn hiervan uitdrukkingen. Er wordt geëxperimenteerd en de wereld wordt verkend. Dat wat onbekend is en ook dat wat niet mag is reuze interessant. Geen houden aan.... de jeugdigheid vertrekt.

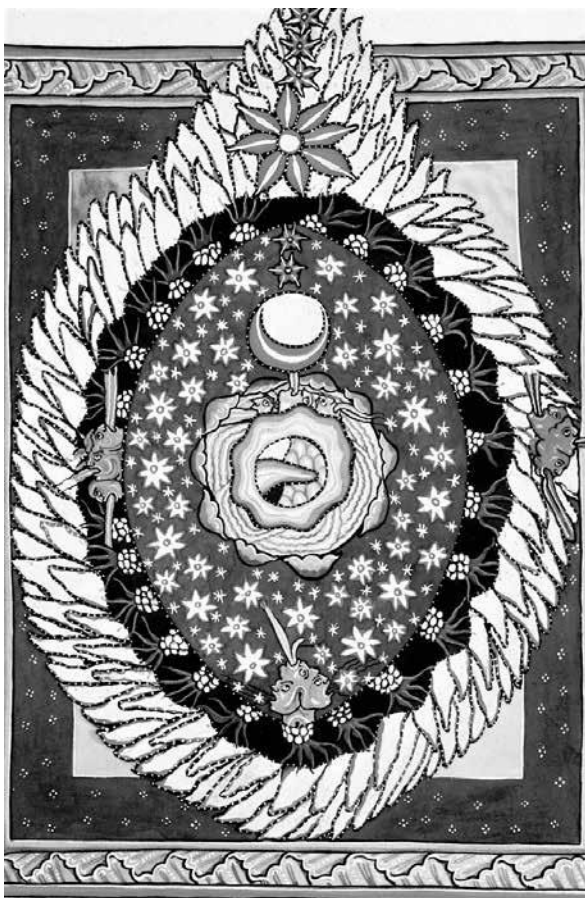
Soms letterlijk het huis uit, soms totaal anders dan wij als opvoeders zouden hebben verwacht of zelfs gewild. Iets wezenlijks van deze jonge mensen kan door de manier waarop ze denken, gaan spreken en oplichten. Deze eigenheid kunnen we vaak ook terug zien op die momenten waarop de jonge mens nee zegt tegen iets of iemand, of het leven nee zegt tegen hem.

De eerste maanknoop in de praktijk

Met het schrijven van dit artikel kreeg ik de kans zelf ook nog eens terug te kijken op mijn eigen eerste maanknoop en het vinden van mijn leid-ster. Ik deel het graag als voorbeeld van hoe we zelf op onderzoek kunnen gaan. In de terugblik op mijn eerste maanknoop en het gesprek dat ik daarover voerde met mijn ouders, bleek er een

nauwkeurige aantekening te zijn van wat ik deed op de bewuste dag, 14 januari 1994. Ik schreef een brief naar de Leidse Hogeschool om deel te mogen nemen aan de toelating voor de opleiding kunstzinnige therapie. Ik deed twee maanden later mee, werd toegelaten en mocht komen, maar ging niet! Welke onbewuste leid-ster (impuls) maakte dat ik iets anders wilde doen, iets anders besloot?

En zoals Lievegoed beschreef, dat de invloed een jaar voor en een jaar na de eerste maanknoop ook doorwerkt, ging ik verder mijn biografie in. In die tijd gebeurde er veel. Het leven was rijk. Ik zat nog in de twaalfde klas van de vrije school en was bezig met mijn eindwerkstuk. Een zelfgekozen thema, mijn on-

'Het kosmische ei' met zon, maan en sterren. Hildegard von Bingen (1098-1179). In: Scivias 1.3

derzoek naar de waarheid, een antwoord zoekend op de vraag 'Is er leven na de dood?' Met als uiteindelijke titel 'De drempel tussen leven en dood'. Ik las over bijna dood-ervaringen, voerde gesprekken met geestelijk verzorgers in ziekenhuizen en een priester van de Christengemeenschap. Het leven en werk van Elisabeth Kübler Ross boeide me enorm. Het drempelwerk in mij was geboren.

"Hoe hebben jullie dat plotselinge besluit van mij beleefd?" vroeg ik mijn ouders. "Hebben jullie me gestuurd in mijn keuze of hoe ging dat eigenlijk?" – "Wij vonden het verrassend, maar het moest jouw keuze zijn. Je was heel duidelijk: 'dat' niet. We vonden het ook passend en gezond dat je iets anders wilde zien dan een verlenging van de stroom waar je uit kwam. We wisten uit eigen ervaring, door de antroposofie en door het bestuderen van de menskunde, van het bestaan van de maanknoppen af. We hebben je gevolgd als ouders op je weg en zijn daarover steeds in contact gebleven, al schuurde het ook wel eens."

Ik vloog in de jaren die volgden door mijn studie aan de Sociale Academie heen. Ik genoot van alle colleges, de praktijkervaringen in binnen- en buitenland, het werken met mensen van jong tot oud en hun authentieke levensverhalen vol drempels.

Leidmotief op het spoor

De brief die ik schreef naar de Leidse Hogeschool was een herinnering aan mezelf, dat ik in mijn leven wilde gaan werken met mensen vanuit een antroposofisch geïnspireerd mensbeeld. Dit kwam rond mijn tweede maanknoop tot meer samenhang: de zwangerschap van onze jongste zoon, die tegelijk viel met het starten van de opleiding tot biografisch coach. Het doorzetten van mijn levensimpuls, het werken met drempelverhalen.

Het was goed dat ik eerst mijn weg breder mocht onderzoeken. Het leven gaf me een rijk aanbod, met drempels tussen leven en dood, in al zijn facetten. Een leerweg die ik nu halverwege de veertig inzet in het werken met mensen en organisaties aan hun biografische vragen. Daarin gaat het altijd om drempelmomenten, groot en klein.

Eerste maanknoop en opvoeding

Opvoeden is: jezelf opvoeden. Vanaf het moment dat onze kinderen in de puberteit komen, moeten we onszelf los gaan laten. Je kunt niet meer vanzelfsprekend je ideeën en meningen kwijt. Er komt steeds meer weerstand en eigenheid te voorschijn. Dat betekent dat we ons eigen Ik moeten versterken om stevig te staan in de ontmoeting met deze jongeren. Jezelf te kennen en bewust te zijn van je leidmotieven, kan daarbij helpen.

Voor opvoeders heb ik daarom een vrijblijvende uitnodiging. Doe een onderzoek naar je eigen maanknooppmomenten en kijk eens of je een leidmotief vinden kunt ... Stel jezelf daarbij de vragen: wat deed ik in die tijd? welke ontmoetingen had ik? wat heeft

Over de drempel

me geholpen? en wat gehinderd? waar zei ik ja en waar nee tegen? en hoe ben ik toch trouw gebleven aan mijn voorgeboortelijke besluit? Er kan zo een vreugdevolle samenhang zichtbaar worden, wanneer de maanknoopprioden van 18 jaar en 7 maanden, 37 jaar 2 maanden,

55 jaar en 10 maanden, 74 jaar en 5 maanden en 92 en 1 maand, met elkaar verbonden worden.

Wanneer je dicht bij je levensimpuls bent gebleven, hoeft de maanknooptijd niet heftig te zijn. Wanneer je ook bij jezelf een grotere samenhang gevonden hebt, kan het vertrouwenwekkend en hoopvol zijn dat ook je kinderen hun eigen nieuwe impulsen zullen vinden. Door naar ze te luisteren, te kijken en open vragen te stellen vanuit oprechte interesse en nieuwsgierigheid zonder te veel oordelen, kun je hen helpen en bijstaan hun wilsimpulsen te volgen. Het objectief vertellen over eigen ervaringen en belevenissen rond je 18e kan inspirerend en bevrijdend doorwerken. Pas veel later wanneer het bewustzijn zich verder ontwikkeld heeft, zal hij of zij zelf misschien terugkijken en authenticiteit en samenhang ervaren in de eigen biografie en het lot. Dat hemelse krachten zo ritmisch samenwerken met het Ik en de kosmos, is een vertrouwenwekkende gedachten. Dat geeft mij een groot vertrouwen.

Bronnen:

- Lievegoed, B. *Mens op de drempel*.
- Roder, F. *Die Mondknoten im Lebenslauf*.
- Steiner, R. *GA 201, 4e voordracht 16 april 1920*.
- Wais, M. *Biografische verkenningen*.

Onder de zon - Jongeren

Jongeren op weg naar de tweede eeuw

door Joachim Bouwmeester (LOGOS Podcast Initiatief)

CG
2022

Niet altijd is het direct zichtbaar, maar de jongeren in de Christengemeenschap zijn zeker aanwezig. Wie deelneemt aan de voorbereidingen van de internationale Michaëlsconferentie te Dortmund in oktober 2022, ziet hoe ook jongeren activiteiten en initiatieven ontplooiën voor een eigen bijdrage aan deze conferentie. Soms gaat een bijdrage onopgemerkt op in het grote geheel. Zo was er tijdens het afgelopen jaar een groep jongeren in Duitsland actief met het voorbereiden van deze conferentie. En dan is een 'Jugendtagung' zoals dat op zijn Duits heet, een zeer geschikte gelegenheid voor het bedenken en opzetten van ideeën, want zo'n jongerenfestival is boordevol leuke activiteiten, spanning en gezelligheid.

Hmmm, hmmm, aha!

Op één van de Duitse jeugdconferenties afgelopen jaar in Dortmund stond het voorbereiden van de (toentertijd nog titelloze) internationale Michaëlsconferentie op het programma. Er moest een titel gevonden worden en vanuit het organisatie-team was de vraag aan de jongeren of zij aan deze zoektocht wilden meewerken. Vanuit heel Duitsland waren door gemeenteleden, priesters en jongeren ideeën voor een titel ingestuurd en die werden ook aan de jongeren voorgelegd. Nadat een titel hardop was voorgelezen werd er met een bordje *nee, misschien of ja* een oordeel geveld. Naast de vele interessante suggesties ontstond er bij het Oudgriekse woord *Logos* een gevoel van 'hmmm, hmmm aha', dat langzaam tot een aanzwellende bemoedigende stemming uitgroeide.

Zoals we nu overal op posters, internet en in *In beweging* kunnen lezen is *LOGOS* tot titel van de conferentie gekozen. Maar wat had deze jongeren zo geprikkeld aan het woord *Logos*? Wat maakte dit woord zo interessant? Het was de jongeren duidelijk dat door deze Michaëlsconferentie in 2022, aan het begin van de tweede eeuw van de Christengemeenschap, er een mogelijkheid ontstaat dat er iets werkelijk nieuws, iets wezenlijks plaatsvinden kan. En precies dat wat het wezen van deze conferentie kan karakteriseren wilden ze in de titel vatten. Niet alleen de grootse gedachten, maar het moest ook voor de hele wereld toegankelijk zijn. Met het

woord *LOGOS* opent zich niet alleen een breed scala aan vertalingen, maar ook aan initiatieven die aan dit woord verbonden kunnen worden en hopelijk ook verbonden gaan worden.

Waarnemen wat tot mij spreekt

Kijkend naar het verleden komt het initiatief van de stichters van de Christengemeenschap naar voren. Wat heeft deze mensen toen beziggehouden om een nieuwe beweging te stichten waar wij honderd jaar later deel van uit maken? Het antwoord op deze vraag is te horen in de jeugdaflevering van de 'LOGOS Podcast' van juli 2021 (zie <https://cg-2022.org/wp/index.php/logos-podcast/>). Drie jongeren spreken daarin over hun verbondenheid met de mensenwijdingsdienst.

Met het volgende citaat geeft een van hen een mogelijk antwoord op bovenstaande vraag. "De mensenwijdingsdienst is een belevenis waar je je steeds weer opnieuw in kunt verdiepen, in het waarnemen van wat daar tot mij spreekt. De Christengemeenschap verstaat de kunst om je in de dienst tot een bepaalde graad met de geestelijke wereld te verbinden, in het overbrengen van het geestelijke woord. En dan daarin op zoek te gaan: hoe wij als mensen een toegang tot de geestelijke wereld kunnen vinden, hoe deze toegang zich door het woord uitdrukt en in de wereld klinkt, hoe iedereen dat zelf kan leven, ontdekken en verdiepen."

Deze conferentie titel richt ook de blik naar de toekomst. *LOGOS*, de scheppende, het wezen, waardoor de mensheid zijn ontwikkelingsspoor kan vinden en doormaken. Dat wordt met deze titel aangeduid. Wellicht past bij dit toekomstbeeld het citaat uit deze jeugdpodcast op de vraag: wat wens jij de Christengemeenschap toe? "Een altijd groeiende levendige gemeenschap". Wanneer een jongere zich aangesproken voelt, bestaat de mogelijkheid om mee te doen met de voorbereidingen. Schrijf een e-mail aan youth@logos-2022.org.

Op naar de volgende eeuw

Op weg naar de honderdste geboortedag van de wereldwijde Christengemeenschap nodigt de redactie alle Nederlandse en Vlaamse gemeenten uit, om in de periode tot 16 september 2022 een korte bijdrage te schrijven over de stichtingsimpuls van de eigen gemeente en op welke wijze die impuls al dan niet in deze tijd nog werkzaam is. Ditmaal de Antwerpse gemeente in Vlaanderen, gesticht in 1986. Gent volgt in de uitgave van Advent 2021.

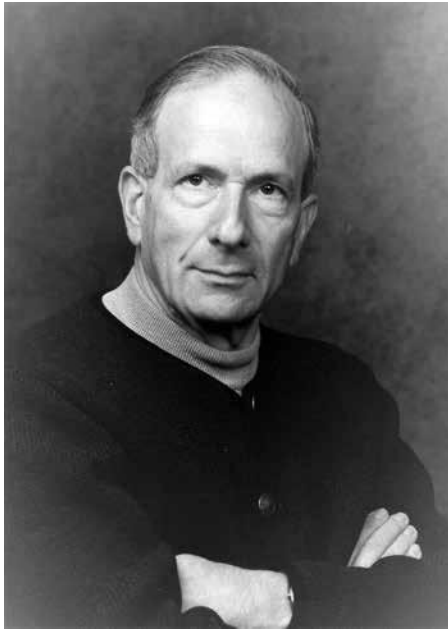
Het samenstromen van 'België' in Antwerpen

door Paul-Philippe Stevens (geestelijke in de gemeente Antwerpen/België)

Net zoals bij de stichting van de Waldorfschule Uhlandshöhe, toen de twee klassenleraren Herbert Hahn en Friedrich Oelschlegel Rudolf Steiner in 1919 naar godsdiensten en een 'religieuze viering' voor de schoolkinderen vroegen, waren het dit keer twee kleuterleidsters van de Belgische Steinerscholen, Carolien Smits en Berthe Gevers, die in 1965 eenzelfde vraag naar religieuze opvoeding hadden. Op deze individuele uitnodiging kwam de geestelijke Joost Nijkerk vanuit Nederland naar Vlaanderen afgereisd om dit proces te begeleiden. Joost zelf kreeg al gauw in de Antwerpse contreien de bijnaam 'Joost Den Doper'. Zo werd uiteindelijk de eerste Zondagsdienst voor de kinderen gehouden (1966), eerst in de bibliotheek, daarna in het tuinhuisje van de familie Gevers op het domein Missemburg te Edegem, later ook de mensenwijdingsdienst (1968).

Parallel aan dit initiatief leefde er een religieuze impuls in de ziel van onder meer Lucas Laga die bij Kortrijk aan de Franse grens woonde. Door zijn interesse in antroposofie kwam hij in contact met Pierre Lienhard, een Franse geestelijke van de *Communauté des chrétiens*. Hij reisde zo'n 300 km naar de Chapelle St.Jean in Parijs waar hij voor de eerste keer de mensenwijdingsdienst bijwoonde. Later trok hij naar Antwerpen toen hij ervoer dat de dienst ook daar werd gecelebreerd.

Op de vraag van enkele mensen werden dus twee bronnen aangeboord, die tegemoet kwamen aan de impuls tot religieuze vernieuwing. De ene bron werd vertegenwoordigd door geestelijken vanuit Nederland, de andere vanuit Frankrijk. Later zouden deze twee krachten samenstromen en zich verenigen aan een altaar: in Antwerpen. Na verschillende onderkomens te hebben gekend – op een domein, in

Joost Nijkerk

scholen, in een therapeuticum, in een bakkerij – vestigde de gemeente zich op een terrein met de *Mortselse Domeschoeve*, die na twee herbestemmingen en renovaties uiteindelijk in 1993 als de Johanneshoeve, als kapel van de Christengemeenschap in België in gebruik werd genomen. De stichting in België was op 7 september 1986 met de komst van twee inwonende geestelijken, Christiaan Struelens (vanaf 1984 actief in België) en Ignaz Stegeman (1986): een samenwerking tussen een Vlaming en een Nederlander. Zowel de mensenwijdingsdienst als ook de l'Acte de consécration de l'Homme (1987) werden in Antwerpen gecelebreerd.

De gemeente was als een klaterende beek die veel aantrekkingskracht genoot: in de 80er en 90er jaren was er een

ware toestroom van jonge ouders met kinderen. Sinds de eeuwwisseling zijn we langzaam aan in rustiger vaarwater terecht gekomen. De impuls tot religieuze vernieuwing leeft onvermoeid voort, omdat in de vrome religieuze zielen van Vlaamse en Waalse mensen het besef leeft dat vanuit de mensenwijdingsdienst een onuitputtelijke bron van verjonging stroomt, waarvoor zij trouw een bedding willen blijven vormen.

Een merkwaardig gegeven is dat in een officieel drietalig België (NL, F, D) twee talen domineren: Nederlands/Vlaams en Frans/Waals. De Romeinse en Germaanse volksgeesten worden onder één vlag met elkaar verenigd en leven samen in een spanningsveld; de krasse taalgrens loopt dwars door België. Je zou ook kunnen zeggen: de twee stromen komen in een rivierbedding samen. Blijven ze samenstromen? Het natuurlijke verloop van een rivier is toch dat deze meandert en zijn eigen weg zoekt. Maar ondanks dat ze zich van elkaar verwijderen, komen ze toch altijd weer samen, zoals dat ook is met de kleine en grote bloedsomloop en het hart. Vanuit een hoger perspectief gezien is de verbroedering van twee verschillende stromingen een noodzaak om samen de toekomst vorm te geven: om Christus te dienen.

In mensengemeenschappen, tussen familieleden, vrienden en collega's is het een opgave om in het sociale telkens weer elkaars tegenstellingen te overbruggen. Dat lukt alleen wanneer een gemeenschap vanuit liefde en inzicht een hoger gemeenschap-

De Johanneshoeve

pelijk doel dient en ieder elkaar in zijn waarde laat. Daar wordt naar gestreefd door de Antroposofische vereniging en de Christengemeenschap in België. Zo speelt de Johanneshoeve daarin ook een rol om deze tegenstellingen naar een hoger plan te heffen: hij huisvest twee stromingen. Overigens, met de naam Johannes worden twee grote beschermheiligen van de cultus aangesproken: Johannes de Doper en Johannes de Evangelist. Naast het feit dat sinds enkele jaren (2016) de Francofone gemeente na vele omzwervingen hier weer een plek aan het altaar heeft, worden eveneens de klasse-uren van de Antroposofische vereniging sinds 2013 in de ontmoetingsruimte van de Johanneshoeve gelezen. Twee stromen in één bedding. Ze dienen beide de michaëlsche cultus die tot de Christus leidt, ongescheiden, maar wel onvermengd. Gezamenlijk zetten zij zich in om het hogere doel van de Europese cultuur te verwezenlijken die in de huidige tijd des te pregnanter wordt: om hoofd en hart samen te voegen, hartewarmte en geesteslicht. "Adieu, dit le renard. Voici mon secret. Il est très simple: on ne voit bien qu'avec le cœur!" – "Vaarwel, zei de vos. Hier is mijn geheim. Het is heel eenvoudig: alleen met het hart kun je goed zien!" (De kleine prins, Antoine de Saint-Exupéry).

Boeken

De Europese tijdgeest

Het einde van het midden

Farid Tabarki

Uitg. Business Contact 2016, 224 p., € 26

door Thom Kloes (gemeente Zeist)

We gaan toe naar een 'vloeibare samenleving', een maatschappij van extremen waarin het logische midden stap voor stap uit het beeld verdwijnt. Of opnieuw uitgevonden moet worden. In *Het einde van het midden* beschrijft Farid Tabarki dat in een vloeibare samenleving, waarin vaste structuren zijn opgelost, nauwelijks nog plaats is voor een middenpositie. Voor zover die blijft bestaan zal de inhoud ervan fundamenteel veranderen. Denk bijvoorbeeld aan de positie van de winkelier, de makelaar, de reisagent, de docent. Hun rol kan (deels) worden overgenomen door online platforms. Technologische- en sociale ontwikkelingen gaan hier hand in hand, waardoor de veranderingen hard kunnen gaan.

Niet alleen op sociaal-maatschappelijk gebied verschijnt een tendens waarin het midden verdwijnt, ook politiek is dat waar te nemen. De rol van de nationale staat wordt kleiner (althans in Europa), terwijl de besismacht op regionaal en internationaal niveau groter wordt. Leidt dan het verdwijnen van het midden tot meer rechts en links extremisme, tot mensen die onoverbrugbaar tegenover elkaar staan?

In een toegankelijke stijl, met talrijke voorbeelden, beschrijft Farid Tabarki ontwikkelingen die het leven drastisch veranderen of dat zullen gaan doen. Hij stelt dat onzekerheid de enige zekerheid is en verandering het enige wat blijft, met alle onzekerheid van dien. Dat typeert de vloeibare samenleving. Die nieuwe vloeibaarheid biedt individuele kansen die in de oude hiërarchische samenleving voor velen ondenkbaar waren, daar zat je vast. Nu en meer nog in de toekomst kan men snel functionele

verbindingen aan gaan en die weer snel verbreken als ze geen functie meer hebben. Farid Tabarki onderzoekt zowel negatieve als positieve aspecten van deze ontwikkelingen.

"Een ontwikkeling kan positief lijken", stelt hij, "maar denk dan ook eens aan de bestaande organisaties die het moeten opnemen tegen nieuwe, frisse initiatieven die een stuk wendbaarder blijken. Dat kan nogal wat negatieve gevolgen hebben."

Tabarki toont zich in zijn boek zowel analist als adviseur. In zijn vele rollen als onder meer journalist, spreker en auteur zal hij er zeker aan bijdragen mensen en organisaties voor te bereiden op, en vertrouwd te maken met de steeds scherpere contouren van de Europese tijdgeest.

Nagekomen aanvulling op het artikel 'Een leven geborgen in ongeborgenheid'

Na het schrijven van het artikel 'Een leven geborgen in ongeborgenheid', dat u vindt op pagina 9, ontving ik uit de nalatenschap van Ellen Huidekoper aantekeningen met als titel 'Ideeën over de mythe van Jona uit het Oude Testament'. In het laatste jaar van haar leven hield zij zich intensief met deze inwijdingsmythe bezig. Niet alleen maakte zij een wandkleed met de voorstelling van Jona in de grote vis (zie afbeelding op de omslag van dit nummer), maar ze hoopte ook een boekje over dit thema te publiceren. Door haar zo plotselinge overlijden is het daar niet meer van gekomen. De aantekeningen zijn te fragmentarisch om er alsnog een boekje van te kunnen maken. In het kader van het voortzetten van de impulsen van gestorvenen zijn de aantekeningen beschikbaar als inspiratiebron voor iemand die studie wil maken van dit thema.

Bastiaan Baan